

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

БУДЯНСЬКИЙ ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 371.134:7.021.42+792.028.3

**ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО АРТИСТИЗМУ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі педагогічної творчості Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент **Лобова Ольга Володимирівна**, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, доцент кафедри педагогічної творчості

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **Падалка Галина Микитівна**, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Інститут мистецтв, професор кафедри фортепіанного виконавства і художньої культури

кандидат педагогічних наук, доцент **Яковець Наталія Іванівна**, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, завідувач кафедри педагогічної майстерності

Провідна установа: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, відділ теорії і практики педагогічної майстерності, м. Київ

Захист відбудеться "19" жовтня 2006 року о 16.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "15" вересня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Одне з найважливіших завдань педагогічної науки на сучасному етапі – підготовка фахівця такого рівня, який був би конкурентноспроможним на світовому ринку освітніх послуг. Основна увага в цьому контексті приділяється розробці ефективних шляхів і засобів професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Школа XXI століття – це школа самореалізації особистості, життєтворчості, культурного виховання. Стрижнем професійної діяльності вчителя має бути не лише доброзичливе спілкування, любов до дітей, гармонія розуму й почуттів, а й педагогічна майстерність на рівні мистецтва, що забезпечується високим ступенем розвитку професійно-необхідних якостей, умінь, навичок і, зокрема, *педагогічного артистизму* вчителя. Тому формування педагогічного артистизму є одним із завдань підготовки майбутнього педагога.

Різноманітні аспекти проблеми формування артистизму вчителя знайшли відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників: В.Ц. Абрамяна, М.М. Барахтяна, О.С. Булатової, Ж.В. Ваганової, Ю.П. Єлісовенка, І.А. Зязюна, М.О. Лазарева, Н.М. Тарасевич та інших. У працях цих дослідників розпочато розробку проблеми використання здобутків театральної педагогіки у процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, визначено дефініцію педагогічного артистизму, запропоновані окремі методи формування цієї якості.

Однак у процесі дослідження проблеми формування педагогічного артистизму майбутніх учителів було виявлено ряд суперечностей, зокрема:

- між необхідністю створення технології формування професійного артистизму викладачів гуманітарних дисциплін, в діяльності яких артистичні риси виявляються найбільш яскраво, та рівнем дослідження проблеми в науковій літературі;

- між сучасними вимогами до професійного рівня вчителя й практикою розвитку творчих здібностей студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Означені суперечності потребують розробки технологій формування педагогічного артистизму, які б ґрунтувались на елементах театральної педагогіки, драмогерменевтики та драматизації.

Актуальність та недостатня розробленість зазначеної проблеми, об'єктивна потреба у вдосконаленні навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи обумовили вибір теми дисертації "**Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін**".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану кафедри педагогічної творчості Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка "Професійно-творча самореалізація майбутнього вчителя" (протокол № 3 від 8.10.2001 р.).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (протокол № 5 від 23.12.2002 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології України АПН України (протокол № 1 від 28.01.2003 р.).

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін в системі вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження: процес формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін.

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технологію формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що ефективність процесу формування педагогічного артистизму студентів гуманітарних спеціальностей підвищиться, якщо буде створена і реалізована у професійній підготовці технологія, яка базується на комплексному використанні методів і прийомів театральної педагогіки, драмогерменевтики та драматизації і забезпечує оволодіння вчителем теоретико-методологічними, методичними, психолого-педагогічними основами навчально-виховного процесу (знаннями з фаху, методики викладання), впливає на розвиток і вдосконалення уваги, уяви, володіння вербальними та невербальними засобами комунікації, уміння керувати творчим самопочуттям.

Відповідно до проблеми, об'єкта, предмета, мети та гіпотези дослідження було визначено такі **завдання:**

1) дослідити та проаналізувати стан проблеми, рівень і глибину її вивчення в теорії і практиці вищої педагогічної школи;

2) визначити на теоретико-методологічному рівні зміст і структуру педагогічного артистизму учителів гуманітарних дисциплін;

3) розробити й експериментально перевірити технологію та умови формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін;

4) розробити методичні рекомендації для студентів і викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, учителів шкіл щодо формування складових педагогічного артистизму.

Методологічну основу дослідження становлять динамічний принцип вивчення

особистості, який враховує діалектику зовнішніх і внутрішніх умов її розвитку; особистісно-орієнтований і системний підходи до формування творчої особистості майбутнього вчителя; концепція гуманітаризації освіти; ідеї системного підходу до вивчення педагогічного процесу; концепції творчої діяльності людини, результатом якої є відкриття, створення, винахід нового.

Теоретичну основу дослідження складають теоретичні засади підготовки спеціалістів у вищих педагогічних навчальних закладах (О.А. Абдулліна, А.М. Алексюк, В.П. Андрущенко, В.М. Галузинський, Н.В. Гузій, І.Д. Бех, Н.П. Волкова, М.Б. Євтух, В.І. Лозова, О.Г. Мороз, Н.Г. Ничкало, О.М. Пехота, В.А. Сластьонін, Г.В. Троцько, В.І. Юрченко);

- теорії творчої діяльності педагога (В.І. Загвязинський, В.А. Кан-Калік, М.О. Лазарєв, В.А. Роменець, С.О. Сисоєва);

- теорія організації колективної творчої діяльності (А.С. Макаренко, А.В. Мудрик, В.О. Сухомлинський);

- положення театральної педагогіки, присвячені вихованню людини-творця (С.В. Гіппіус, Ю.А. Завадський, Б.Є. Захава, М.О. Кнебель, Г.В. Крісті, Л.С. Курбас, В.І. Немирович-Данченко, Л.П. Новицька, К.С. Станіславський, Г.А. Товстоногов, М.О. Чехов);

- положення театральної педагогіки, які використовуються у процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності (В.Ц. Абрамян, О.С. Булатова, Ж.В. Ваганова, В.В. Варганова, Л.Г. Дубина, Ю.П. Єлісєнко, П.М. Єршов, І.А. Зязюн, В.Ф. Моргун, Г.І. Переухенко, Н.М. Тарасевич);

- положення про провідну роль особистості педагога в системі навчання (Б.Г. Ананьєв, А.К. Маркова, К.Д. Ушинський);

- положення про необхідність розвитку педагогічної техніки вчителя (С.А. Болсун, І.А. Зязюн, В.П. Чихаєв, Л.І. Рувинський та інші);

- положення про артистичне виховання учнів засобами мистецтва в системі освіти Франції (Л.І. Зязюн);

- положення про необхідність естетизації навчального процесу (Ю.А. Азаров, Н.В. Кузьміна, Г.М. Падалка та інші);

- Закон України "Про вищу освіту", "Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття)".

Методи дослідження - *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури з проблеми формування артистизму майбутнього вчителя; узагальнення, порівняння, систематизація для з'ясування теоретичної сутності педагогічного артистизму;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження, опитування, анкетування, інтерв'ювання

й тестування, експертне оцінювання з метою виявлення рівнів сформованості педагогічного артистизму; педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності розробленої у процесі дослідження технології формування педагогічного артистизму; якісний і кількісний аналіз результатів дослідження на основі методів математичної статистики.

Експериментальна база дослідження: Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Глухівський державний педагогічний університет, Лебединське педагогічне училище, Путивльський педагогічний коледж. Експериментом було охоплено 462 студенти.

Організація дослідження умовно поділяється на три етапи.

На першому етапі (2000 – 2001 рр.) був проведений аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження, вивчений категоріальний апарат і досвід роботи з організації естетично-театральної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах. Був сформульований об'єкт, предмет, мета, гіпотеза дослідження, конкретизовані його завдання. Досліджувались зміст, структура і специфіка педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін та умови формування цієї якості у вищій педагогічній школі. Здійснювалась розробка і теоретичне обґрунтування технології формування педагогічного артистизму та методики дослідно-експериментальної роботи.

На другому етапі (2001 – 2005 рр.) був здійснений констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту щодо визначення у студентів рівня сформованості професійно-необхідних складових педагогічного артистизму та впровадження у процес підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін технології формування педагогічного артистизму.

Третій етап (2005 – 2006 рр.) – аналіз та узагальнення результатів експерименту на основі визначених у дослідженні критеріїв сформованості педагогічного артистизму; внесення коректив у структуру технології; літературне оформлення результатів дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше досліджено цілісний процес формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя засобами театральної педагогіки в системі педагогічної освіти України; на основі здобутків корифеїв українського і світового театру, театральної педагогіки, драмогерменевтики й драматизації розроблена та обґрунтована технологія формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін; створено діагностичний інструментарій визначення рівня сформованості педагогічного артистизму майбутнього вчителя

гуманітарних дисциплін, а саме, тести, завдання театральної педагогіки, таблиці.

Конкретизовано й доповнено зміст, структуру, критерії оцінювання та рівні сформованості педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін (низький, базовий, середній, високий).

Набули подальшого розвитку положення щодо доцільності застосування комплексних методів театральної педагогіки в системі професійної педагогічної освіти з метою формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що визначено сутність та структуру педагогічного артистизму як професійно-значущої якості майбутніх учителів гуманітарних дисциплін; розроблено критерії, рівні та етапи формування педагогічного артистизму; технологію формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя на основі адаптованих елементів системи К.С. Станіславського, М.О. Чехова, Л.С. Курбаса, драмогерменевтики, драматизації.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що використання розробленої технології формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін в експериментальних вищих навчальних закладах забезпечило розвиток професійно необхідних якостей студентів; сприяло розробці навчальних посібників "Мистецтво виразного читання", "Шкільний театр" і "Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя" для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, учителів шкіл та студентів; програми курсу "Виразне читання", спецкурсів та спецсемініарів "Шкільний театр", "Педагогічна риторика", використання яких сприяло вдосконаленню основних складових педагогічного артистизму.

Основні результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін. На основі результатів дослідження внесено пропозиції щодо вдосконалення педагогічного процесу здійснюваного викладачами кафедри педагогічної творчості Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Особистий внесок автора. У посібниках "Мистецтво виразного читання" та "Шкільний театр", опублікованих у співаторстві із В.І. Будянським, авторськими є розділи, присвячені розвитку вербальних та невербальних засобів комунікації, вдосконаленню акторської майстерності та організації роботи драматичного гуртка.

Вірогідність і надійність результатів педагогічного дослідження забезпечується методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних положень; використанням широкого кола наукових вітчизняних і закордонних джерел; відповідністю наукового апарату і комплексу методів дослідження його об'єкту, предмету, меті й завданням; поєднанням

кількісного та якісного аналізу одержаних результатів; статистичною обробкою експериментальних даних; позитивними наслідками впровадження результатів дослідження у вищих навчальних закладах, задіяних у педагогічному експерименті.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження були представлені на науково-практичних конференціях у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (2001 – 2003 рр.); Всеукраїнській науковій конференції "Формування творчої особистості майбутнього вчителя в умовах впровадження інноваційних освітніх технологій" (Суми, 2004 р.); Міжнародній науковій конференції "Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції" (Суми, 2004 р.).

Впровадження результатів дослідження проводилось на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 2221 від 20.10.2005 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (довідка № 03-209 від 26.10.2005 р.), Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (довідка № 4721/01-37/33 від 29.09.2005 р.), Глухівського державного педагогічного університету (довідка № 2162 від 21.10.2005 р.), Лебединського педагогічного училища (довідка № 498 від 29.06.2005 р.), Путивльського педагогічного коледжу (довідка № 229 від 27.04.2005 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дослідження викладені в 12 публікаціях автора, з них 2 навчальні посібники у співавторстві, 1 одноосібний посібник, 8 одноосібних статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 стаття у збірнику матеріалів науково-практичної конференції.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 243 сторінки, з них – 180 сторінок основного тексту і 38 сторінок додатків. Список використаних літературних джерел включає 214 найменувань. Текст містить 11 таблиць, 11 діаграм, 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначені об'єкт і предмет, мета і завдання, гіпотеза, методологічні основи, методи й етапи дослідження, розкриті його новизна, теоретичне і практичне значення.

У **першому розділі "Педагогічний артистизм учителя як психолого-педагогічна проблема"** висвітлено результати теоретичного аналізу проблеми формування педагогічного артистизму у вітчизняній і зарубіжній літературі, зокрема, розглянуто спільні й відмінні риси

в акторській та педагогічній діяльності; історію і сучасний стан дослідження проблеми використання елементів театру в освітньому процесі; визначення поняття "педагогічний артистизм"; структуру педагогічного артистизму; специфіку педагогічного артистизму вчителів гуманітарних дисциплін.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної професійної освіти актуальним залишається питання підвищення майстерності педагога. Одним із напрямків реалізації цього завдання є запровадження в процес підготовки вчителя методів театральної педагогіки (елементів системи К.С. Станіславського, М.О. Чехова, Л.С. Курбаса, драмогерменевтики, драматизації).

На основі аналізу спільних і відмінних рис у діяльності педагога й актора визначено поняття "педагогічний артистизм" як комплекс професійно-значущих, взаємопов'язаних та взаємообумовлених якостей особистості вчителя, який забезпечує досконале володіння педагогічною технікою та навичками перетворення, виразної, естетично-привабливої передачі навчального матеріалу з метою максимальної реалізації індивідуального потенціалу вчителя.

На основі класифікацій творчих здібностей була визначена структура педагогічного артистизму вчителя гуманітарних дисциплін.

I. Мотиваційний компонент:

- потреба в самовдосконаленні й самовиразі;
- потреба в підвищенні загального рівня культури учнів засобами мистецтва;
- потреба у вдосконаленні вербальних та невербальних засобів комунікації;
- потреба у вдосконаленні емоційної культури;
- потреба у вдосконаленні знань з фаху, театральної педагогіки, психології, фізіології, філософії, світової культури, моралі та етики.

II. Внутрішній компонент:

- високий рівень знань з фаху, світової та національної культури;
- вміння керувати власним психофізичним станом (емоціями, настроєм), знімати зайву психічну та фізичну напругу;
- здатність до рефлексії та емпатії;
- розвинена емоційність;
- розвиненість педагогічної уваги, уяви, почуття гумору.

III. Зовнішній компонент:

- майстерність впливу на особистість і колектив (володіння технікою організації контакту, управління педагогічним спілкуванням, організація колективної творчості);
- вміння виразно проявляти емоції, передавати власну оцінку певної інформації, факту, втілювати внутрішнє переживання в тілесній природі;
- володіння засобами педагогічної режисури;

- володіння вербальними засобами комунікації: технікою мовлення (дихання, голос, дикція), логікою мовлення (логічні наголоси, паузи, інтонації, підтекст, словесна дія, "надзавдання", кінострічка уяви);

- володіння невербальними засобами комунікації: пластикою тіла, мімікою, жестикуляцією, поставою, мізансценою;

- уміння імпровізувати.

У дисертації докладно розглянуті основні складові педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін (вербальні та невербальні засоби комунікації, рефлексію та емпатію, увагу та уяву, уміння створювати творче самопочуття).

Оскільки для викладання шкільних дисциплін різного профілю притаманні специфічні ознаки, то в процесі дослідження було визначено такі відмінні риси педагогічного артистизму вчителів предметів гуманітарного циклу:

- переважання естетичного компонента педагогічної діяльності;
- особлива емоційно-експресивна манера педагогічного спілкування;
- художня освіченість педагога.

У другому розділі "**Експериментальне дослідження формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін**" здійснено аналіз основних методів формування педагогічного артистизму, представлено технологію формування педагогічного артистизму студентів гуманітарних спеціальностей, хід і результати педагогічного експерименту.

Технологія формування педагогічного артистизму студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів – це комплекс умов, методів і прийомів театральної педагогіки, драмогерменевтики та драматизації, спрямованих на розвиток і вдосконалення таких складових педагогічного артистизму, як увага, уява, вербальні і невербальні засоби комунікації, уміння керувати творчим самопочуттям, виразно проявляти емоції.

Мета технології – формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін у контексті актуалізації використання методів театральної педагогіки у вищій педагогічній освіті, виведення професійно-необхідних якостей на високий (артистичний) рівень.

Технологія формування педагогічного артистизму у дослідженні ґрунтується на елементах системи К.С. Станіславського, М.О. Чехова, Л.С. Курбаса, драмогерменевтики, драматизації.

У дослідженні доведено, що система К.С. Станіславського є фундаментом оволодіння навичками керування самопочуттям, виразної поведінки, правдивого й природного життя

"людського духу" майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Технологія формування педагогічного артистизму вчителів гуманітарних дисциплін базується на здобутках корифеїв театру – Л.С. Курбаса (в сфері формування пластичної виразності педагога та дійової мізансцени для розкриття змісту діалогу) та М.О. Чехова (уміння створювати психологічну характерність персонажа шляхом від зовнішнього показу до внутрішнього перевтілення).

Складовою технології формування педагогічного артистизму є драмогерменевтика – сучасний метод театральної педагогіки (синтез "артистизму педагогічної праці", "соціо-ігрової педагогіки" і "герменевтики"), який передбачає тлумачення текстів, образів, символів засобами театральної дії, варіант спільного проживання заняття всіма його учасниками.

Структура технології формування педагогічного артистизму містить метод драматизації. У дослідженні драматизація трактується як ігрове спілкування в ситуаціях, які відповідають реаліям освітнього процесу, з метою формування у студентів стійких професійно-необхідних умінь і навичок.

Результати дослідження підтвердили, що процес формування педагогічного артистизму найбільш ефективно відбувається в умовах роботи студентського театального колективу, створення якого передбачено експериментальною технологією.

З метою виявлення впливу аматорського театру на процес формування педагогічного артистизму, у дисертації здійснено аналіз досвіду роботи студентських театрів "На Оболоні" та "Березіль" (філологічного факультету) Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

До структури технології формування педагогічного артистизму належить спецсеминар "Шкільний театр", метою якого є оволодіння студентами навичками акторської та режисерської творчості, уміннями організації драматичних колективів у школах, формування педагогічного артистизму, а також курс "Виразне читання" й спецкурс "Педагогічна риторика". Їх мета – навчити майбутніх учителів професійно володіти голосом (гнучкість, діапазон, тембр і сила), дикцією, логікою мовлення (інтонації, логічні та психологічні паузи, наголоси), правильно складати та емоційно-образно виголошувати промови різних видів.

Технологія реалізується при вивченні предметів педагогічного циклу (Вступ до спеціальності, Педагогіка, Основи педагогічної творчості, Інноваційні педагогічні технології, курс "Виразне читання"), спецкурсів "Педагогічна риторика", спецсеминару "Шкільний театр"; у роботі студентського театру на базі вищого педагогічного навчального закладу, у формі дискусій, семінарів, конференцій.

Реалізація технології формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя

гуманітарних дисциплін здійснювалась у дослідженні за такими етапами:

1) на першому курсі студенти експериментальних груп при вивченні дисципліни "Вступ до спеціальності" ознайолювались з історією застосування елементів театру в освітньому процесі, основними елементами педагогічного артистизму та його значенням у педагогічній діяльності, виконували вправи на розвиток уваги, уяви, емоційної пам'яті, педагогічної техніки, проводилась діагностика артистичних здібностей;

2) на другому курсі при вивченні педагогіки студенти ознайолювались з окремими методиками театральної педагогіки, які спрямовані на формування творчих здібностей (елементи системи К.С. Станіславського, М.О. Чехова, Л.С. Курбаса, драмогерменевтика, драматизація), виконували пластичні та діалогічні етюди на відтворення педагогічних ситуацій, опановували найважливіший і найскладніший елемент системи К.С. Станіславського – метод фізичних дій;

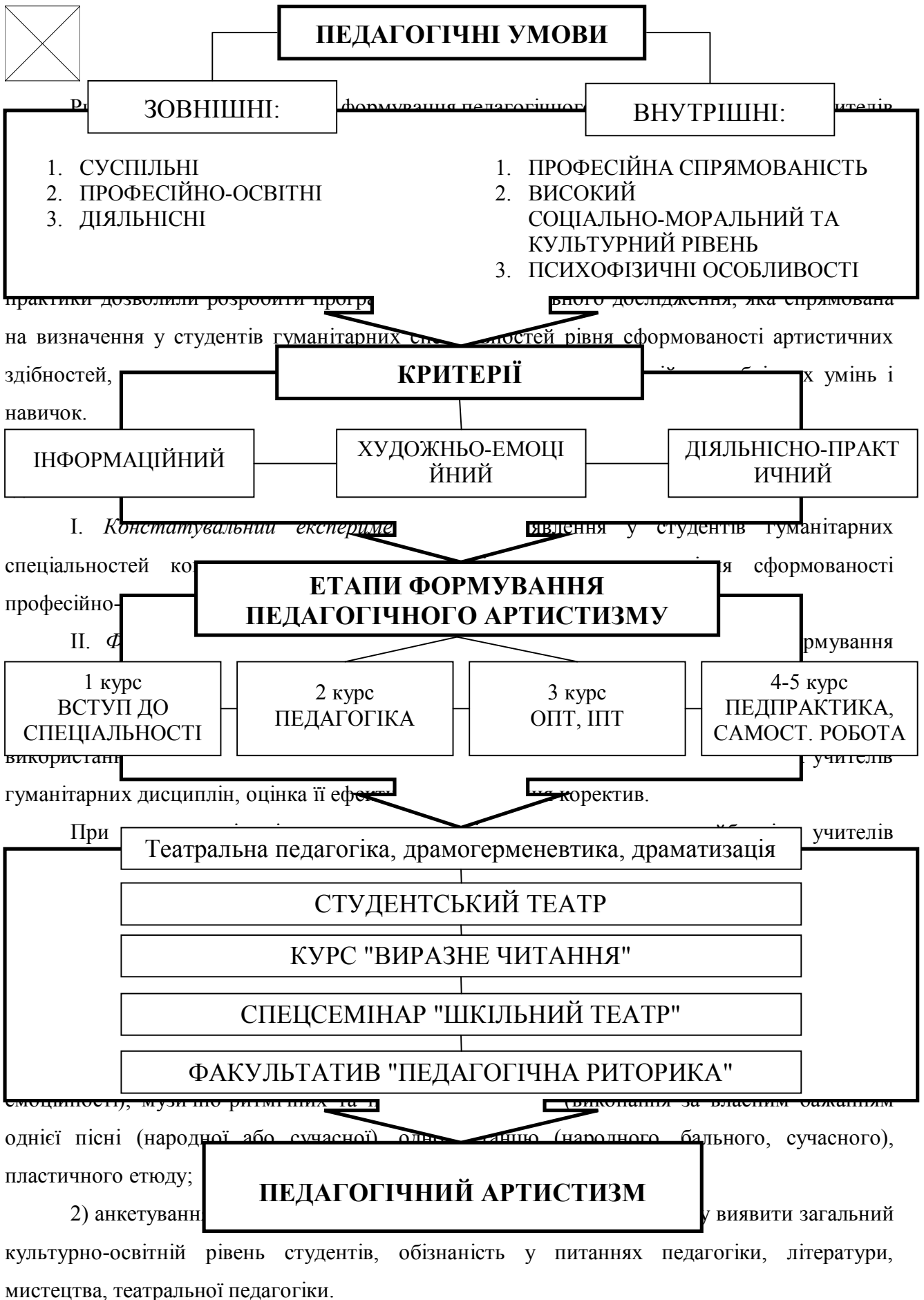
3) на третьому курсі при вивченні дисциплін "Основи педагогічної творчості" та "Інноваційні педагогічні технології" на практичних заняттях здійснювався процес формування творчих здібностей – складових педагогічного артистизму (вербальних і невербальних засобів комунікації, уваги, уяви, емоційності), інсценізувались уривки із літературних творів педагогічного спрямування (байки Г.С. Сковороди, "Педагогічна поема" А.С. Макаренка, "Сто порад учителеві" В.О. Сухомлинського); проводилась повторна діагностика рівня сформованості педагогічного артистизму;

4) на четвертому і п'ятому курсах процес формування педагогічного артистизму здійснювався під час проходження педагогічної практики та у формі самостійної роботи студентів. Підсумкова діагностика складових педагогічного артистизму здійснювалась у процесі практичної діяльності майбутніх педагогів (підготовка і проведення уроків, виховних заходів: КВК, конкурсів, ігор).

У дисертації визначено умови, які забезпечують ефективність технології формування педагогічного артистизму: зовнішні (суспільні, професійно-освітні, діяльнісні) та внутрішні (професійна спрямованість, високий соціально-моральний та культурний рівень, певні психофізичні особливості студента).

У межах технології запропоновано ігри, вправи, тренінги театральної педагогіки, спрямовані на розвиток основних складових педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, а також методичні рекомендації щодо їх застосування на заняттях педагогічного циклу.

Загальна структура технології формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін представлена на рис. 1.

Критерії оцінки рівня сформованості педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін були визначені на основі аналізу наукової літератури з проблем педагогічної творчості й майстерності, театральної педагогіки, програм вступних іспитів до театральних навчальних закладів України. Це дозволило обґрунтувати та використати у дослідженні такі критерії:

1) інформаційний (широта кругозору, наявність знань з фахового предмета та методики його викладання, знання явищ естетичної дійсності: театру, музики, образотворчого мистецтва, поезії тощо);

2) художньо-емоційний (високий рівень мотивації до професійно-творчої діяльності, уміння створювати творче самопочуття, розвинена увага, уява, емоційна виразність, котрі проявляються в особливостях мови, жестах, міміці);

3) діяльнісно-практичний (уміння діяти в запропонованих обставинах, артикуляційна виразність, професійне володіння голосом та диханням, пластикою тіла, педагогічною технікою, засобами педагогічної режисури, які проявляються безпосередньо під час уроку, концерту чи вистави).

На основі розробленої І.А. Зязюном класифікації рівнів педагогічної майстерності запропоновано рівні сформованості педагогічного артистизму вчителів гуманітарних дисциплін та їх оцінка в балах: 1) низький (1-3 бали); 2) базовий (4-6 балів); 3) достатній (7-9 балів); 4) високий (10-12 балів).

Результати формування педагогічного артистизму у студентів гуманітарних дисциплін на всіх етапах у контрольних (К) та експериментальних (Е) групах відображено в табл. 1.

Таблиця 1.

Рівні сформованості педагогічного артистизму у студентів гуманітарних дисциплін

$(n_k = 231, n_e = 231)$

Група	Рівні сформованості артистизму								K_{EF}
	низький		базовий		середній		високий		
	2001 рік								
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	
К	188	81	40	17	3	2	-	-	0,97
Е	190	82	36	16	5	2	-	-	
	2003 рік								
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	
К	153	66	70	30	8	4	-	-	2,55

Е	32	14	120	52	66	29	13	5	
2005 рік									
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	
К	133	58	77	33	21	9	-	-	2,34
Е	2	1	91	40	110	48	28	11	

Середній $K_{E\Phi}$ - 1,94;

Результати констатувального етапу дослідження у 2001 році підтвердили, що студенти перших курсів володіють незначним обсягом професійно-необхідних умінь і навичок (у тому числі й у сфері театральної педагогіки), відзначаються низьким рівнем загальної культури. Рівень вихідних даних сформованості педагогічного артистизму на початку експерименту у всіх студентів був майже однаковим.

Другий зріз рівня сформованості педагогічного артистизму було проведено у 2003 році (3 курс). Результати підтвердили позитивний характер змін у напрямку підвищення рівня сформованості артистичних творчих здібностей студентів експериментальних груп.

Оскільки рівень сформованості педагогічного артистизму не зводиться до суми окремих творчих здібностей педагога, то повністю його можна визначити лише у процесі безпосередньої взаємодії вчителя з учнями на уроці та в позаурочний час (виховний захід, концерт, вистава). Тому частина педагогічного експерименту (2005 рік) проводилась на базі шкіл, у яких студенти-п'ятикурсники гуманітарних факультетів проходили виробничу педагогічну практику. Методами спостереження, бесіди, опитування, анкетування методистів, вчителів та учнів визначались найбільш артистичні студенти. Ці дані були враховані при оцінюванні рівня сформованості педагогічного артистизму.

Одержані результати свідчать про значне зростання рівня сформованості педагогічного артистизму у студентів експериментальної групи: кількість студентів з низьким рівнем зменшилась з 82 % (2001) до 1 % (2005), у контрольних групах – з 81 % (2001) до 58 % (2005); з базовим рівнем в експериментальних групах зросла з 16 % (2001) до 39 % (2005), у контрольних групах – з 17 % до 33 %; кількість студентів з середнім рівнем досліджуваної якості в експериментальних групах зросла з 2 % (2001) до 48 % (2005), у контрольних групах – з 2 % (2001) до 9 % (2005). На високий рівень у 2005 році вийшло 12 % студентів експериментальних груп і 0 % контрольних.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі **висновки**.

1. На сучасному етапі розвитку професійної педагогічної освіти актуальними є дослідження спрямовані на вдосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя. Малодослідженим залишається питання комплексного, систематичного формування

педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, у діяльності яких артистичні здібності проявляються найбільш яскраво. Тому існує необхідність удосконалення процесу підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів шляхом запровадження методів театральної педагогіки.

2. На основі теоретичного аналізу наукових джерел з педагогіки, психології, мистецтвознавства з'ясовано, що педагогічний артистизм як складова педагогічної майстерності – це комплекс професійно-значущих, взаємопов'язаних та взаємообумовлених якостей особистості вчителя, який забезпечує досконале володіння прийомами педагогічної техніки та навичками перекладення, виразної, естетично-привабливої передачі навчального матеріалу з метою максимальної реалізації індивідуального потенціалу вчителя.

Визначено структуру педагогічного артистизму, яка містить мотиваційний, внутрішній і зовнішній компоненти. Розглянуто основні складові педагогічного артистизму: увагу, володіння вербальними й невербальними засобами комунікації, вміння керувати творчим самопочуттям. У дисертації визначено специфічні ознаки педагогічного артистизму учителів гуманітарних дисциплін: переважання естетичного компонента педагогічної діяльності; особлива емоційно-експресивна манера педагогічного спілкування; художня освіченість педагога.

3. Застосування елементів театральної педагогіки, здобутків різних жанрів мистецтва з метою підвищення рівня професійної майстерності майбутніх педагогів має доцільний і вмотивований характер, оскільки сприяє виробленню й закріпленню у студентів артистичних, професійно-необхідних умінь і навичок, формуванню стійкої спрямованості на професійне й особистісне вдосконалення.

У дисертаційному дослідженні розроблена й обґрунтована технологія формування педагогічного артистизму, яка базується на засадах театральної педагогіки (елементах системи К.С. Станіславського, М.О. Чехова, Л.С. Курбаса, драмогерменевтики, драматизації) й реалізується при вивченні педагогічних дисциплін, у процесі роботи аматорського театру та сприяє ефективному розвитку артистичних, професійно-необхідних якостей студентів гуманітарних спеціальностей. Доведено, що впровадження технології сприяє інтенсифікації процесу підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності шляхом інтеграції предметів педагогічного циклу й здобутків театральної педагогіки.

4. Результати експериментальної роботи засвідчили ефективність розробленої технології формування педагогічного артистизму та підтвердили гіпотезу дослідження. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані при підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах.

Зазначимо, що в рамках нашої роботи розглянуто лише окремі аспекти проблеми

формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, тому вона потребує подальшого ретельного дослідження в таких напрямках: визначення специфіки формування педагогічного артистизму вчителів природничо-математичних дисциплін; уточнення критеріїв та методів оцінки артистичних здібностей; підготовка науково-методичних кадрів до викладання театральної педагогіки як навчальної дисципліни; розробка інших ефективних технологій формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя.

Зміст і концептуальні положення дисертації викладені у таких **публікаціях** автора:

1. Будянський В.І., Будянський Д.В. Мистецтво виразного читання. – Суми, "Козацький вал", 2001. – 184 с. (авторськими є розділи "Техніка мовлення" та "Міміка, жест, мізансцена").

2. Будянський В.І., Будянський Д.В. Шкільний театр. – Суми "Козацький вал", 2002. – 184 с. (авторськими є розділи "Організація роботи драматичного гуртка" та "Вправи на вдосконалення акторської майстерності за системою К.С. Станіславського").

3. Будянський Д.В. Дидактичні засади європейської театральної педагогіки XVII століття // Педагогічні науки. Збірник наукових праць (частина перша). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2000. – С. 164 – 172.

4. Будянський Д.В. Формування педагогічного артистизму майбутніх вчителів-істориків при вивченні теми: "Визвольна війна українського народу середини XVII століття" // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць: Ред. кол. Мороз О.Г. (голова), Гузій Н.В. (відп. ред.) та інші. – Вип. 9. – К.: НПУ, 2003. – С. 123 – 132.

5. Будянський Д.В. Формування почуття гумору як складової педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін // Освіта Донбасу: Науково-методичне видання, 2003. - № 4. – С. 90 – 93.

6. Будянський Д.В. Невербальні засоби комунікації як складові педагогічного артистизму // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2003. – С. 127 – 132.

7. Будянський Д.В. Використання елементів системи К.С. Станіславського у процесі формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць: Ред. кол. Мороз О.Г. (голова), Гузій Н.В. (відп. ред.) та інші. – Вип. 1 (11). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 138 – 147.

8. Будянський Д.В. Мистецтво мовлення вчителя як складова педагогічного артистизму // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2004. – С. 334 – 339.

9. Будянський Д.В. Драмогерменевтика як засіб формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін // Освіта Донбасу: Науково-методичне видання, 2005. – №4. – С. 106 – 110.

10. Будянський Д.В. Драматизація як засіб формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2005. – С. 305 – 311.

11. Будянський Д.В. Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя. Навчально-методичний посібник для викладачів, студентів педагогічних навчальних закладів та вчителів шкіл. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2005. – 164 с.

12. Будянський Д.В. Формування рефлексії та емпатії як складових педагогічного артистизму засобами театральної педагогіки // Тези міжнародної наукової конференції "Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції". – Київ-Суми, 2004. – С. 356 – 358.

Анотації

Будянський Д.В. Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04. – теорія та методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, – Київ, 2006.

У дисертації комплексно розглянуто проблему формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін. Конкретизовано зміст і структуру поняття "педагогічний артистизм". Розглянуто специфічні риси артистизму вчителя гуманітарних дисциплін.

Визначено критерії (інформаційний, художньо-емоційний, діяльнісно-практичний) та рівні (низький, базовий, достатній, високий) сформованості педагогічного артистизму.

Описано технологію формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, яка ґрунтується на елементах системи К.С. Станіславського, М.О. Чехова, Л.С. Курбаса, драмогерменевтики, драматизації.

З метою оцінки рівня сформованості артистизму студентів гуманітарних факультетів проведено комплексну діагностику із використанням різноманітних методик (тестування, анкетування, завдання театральної педагогіки). У результаті педагогічного експерименту підтверджена ефективність розробленої технології формування педагогічного артистизму вчителів гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: педагогічний артистизм, технологія формування педагогічного артистизму, педагогічна майстерність, театральна педагогіка, система К.С. Станіславського,

драмогерменевтика, драматизація.

Будянский Д.В. Формирование педагогического артистизма будущего учителя гуманитарных дисциплин. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04. – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, – Киев, 2006.

В диссертации комплексно рассмотрена проблема формирования педагогического артистизма будущего учителя гуманитарных дисциплин. Обосновано и уточнено содержание и структуру понятия "педагогический артистизм". Определена специфика педагогического артистизма учителя гуманитарных дисциплин. Предложены методы формирования основных артистических способностей. Разработана методика экспериментального исследования процесса формирования педагогического артистизма, определены условия, обеспечивающие его эффективность. В работе раскрываются содержание, цель, задачи, методы и принципы формирования педагогического артистизма.

В концептуальной части диссертации рассматривается степень разработанности проблемы. Проведен комплексный анализ первоисточников, который дал возможность выявить отличия в определении сущности понятия, его структуры и уточнить дефиницию. Педагогический артистизм рассматривается нами как комплекс профессионально-значимых, взаимосвязанных и взаимообусловленных качеств личности учителя, который обеспечивает профессиональное владение педагогической техникой и навыками перевоплощения, выразительной передачи учебного материала с целью максимальной реализации индивидуального потенциала учителя.

Определены критерии (информационный, художественно-эмоциональный, деятельность-практический и уровни (низкий, базовый, средний, высокий) сформированности педагогического артистизма.

Рассмотрены основные условия формирования педагогического артистизма будущего учителя: внешние (общественные, профессионально-образовательные, деятельность-практические), внутренние (особенности психофизического аппарата, способность к саморегуляции, эмоциональность, образность мышления, чувство юмора).

Центральное место в работе занимает экспериментальная технология формирования педагогического артистизма, основу которой составляет комплекс условий, методов и приемов театральной педагогики, направленная на овладение учителем методическими, психолого-педагогическими основами

учебно-воспитательного процесса, развитие и совершенствование таких творческих способностей как вербальные и невербальные средства коммуникации, внимание, воображение, умение управлять творческим самочувствием.

Технология формирования педагогического артистизма включает основные методики развития артистических способностей будущих учителей, которые реализуются при изучении курсов: введение в специальность, педагогика, основы педагогического творчества, инновационные педагогические технологии, "Выразительное чтение", спецкурсов и спецсеминаров "Педагогическая риторика", "Методика организации и функционирование театрального дела", "Школьный театр"; при прохождении студентами педагогической практики; в форме самостоятельной работы.

С целью оценки уровня сформированности артистизма студентов гуманитарных факультетов была проведена комплексная диагностика с использованием разнообразных методик.

В результате проведенной работы теоретически обоснована и экспериментально подтверждена эффективность формирования педагогического артистизма за разработанной в исследовании технологией в процессе подготовки будущего учителя гуманитарных дисциплин к профессиональной деятельности. Доказано, что экспериментальная технология обеспечивает положительную динамику процесса формирования педагогического артистизма будущего учителя гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: педагогический артистизм, технология формирования педагогического артистизма, педагогическое мастерство, театральная педагогика, система К.С. Станиславского, драмогерменевтика, драматизация.

Budaynsky D.V. The formation of the pedagogical virtuosity of the future teacher of the Humanities. - Manuscript.

Thesis for the candidate degree in Pedagogic in speciality 13.00.04 - theory and methodology of professional education. – Kyiv National State Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2006.

The problem of the formation of the pedagogical virtuosity of the future teacher of the Humanities is considered in a complex. The content and the structure of concept "pedagogical virtuosity" are specified. The specific features of the virtuosity of the teacher of the Humanities are considered.

The criteria and levels of the formed pedagogical virtuosity are determined.

The technology of the formation of the pedagogical virtuosity of the future teachers of the Humanities, which is based on the elements of Stanislavski's, Chekhov's, Kurbas' systems,

dramagermenevtics, dramatization, is described.

The complex diagnostics with the use of various techniques has been carried out in order to define the level of the formed pedagogical virtuosity of the students of the Humanities. As a result of the pedagogical experiment the efficiency of the technology of the formation of the virtuosity of the future teacher of the Humanities is confirmed.

Key words: pedagogical virtuosity, technology of the formation of the virtuosity of the future teacher, pedagogical skill, theatrical pedagogic, Stanislavski's system, dramagermenevtics, dramatization.